

Vizi Balázs

## EGYSÉG, KISEBBSÉG, IDENTITÁS

***Egység a különbözőségben. Az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek.***  
Friedrich Ebert Stiftung, Budapest, 2006, 198 o.

Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, az ELTE Germanisztikai Intézet, a Nemzeti-etnikai Kisebbségi Hivatal és a Friedrich Ebert Stiftung szervezésében 2005. október 11-én konferenciát szerveztek a nemzeti kisebbségek helyzetéről az Európai Unióban. A konferencia anyaga 2006-ban jelent meg a szervező intézmények gondozásában. A kötet szerkesztői, vélhetőleg arra törekedtek, hogy különböző nézőpontokból közelítsék meg a nemzet és az európai integráció kapcsolatát, különös figyelemmel a nemzeti kisebbségek helyzetére. A tanulmánygyűjtemény előszavában a szerkesztők, Tóth Ágnes és Vékás János is rámutatnak arra, milyen ellentmondások övezik ma a kisebbségeket érintő kérdéseket az Unióban: egyfelől a keleti bővítés keretében, az 1993-as koppenhágai kritériumokban számon kéri a tagjelölt államokon a kisebbségek védelmét (bármennyire is vitatható e számonkérés következetessége), másfelől a közösségi jog hallgat a kisebbségek létezéséről és a legtöbb uniós dokumentum pusztán a (nemzeti, nyelvi, kulturális stb.) „sokféleség” értékére hivatkozik, anélkül, hogy ennek egyértelmű jelentésében konszenzus lenne. Sajnos a kötet szövegein nem látszanak az egységes szerkesztői válogatás szempontjai. A tanulmányok három, alapvetően különböző kérdéskört érintenek és sokszor semmilyen formában nem reflektálnak az európai integráció által felvetett kérdésekre, amit a konferencia címe alapján az olvasó feltételezne.

Az európai integráció alapvetően a tagállamok közötti szoros együttműködésre (sőt, ahogy a Római Szerződés preambuluma fogalmazott, „az európai népek mind szorosabb egységére”) épült. Az integráció fejlődése azonban messze túllépett a tagállamok és népek közötti formális együttműködés keretein és az 1990-es évek végére az Európai Unió és a tagállamok polgárai közötti közvetlen kapcsolatok jelentősen megerősödtek. Az EU politikái hatással vannak a tagállamok regionális politikáira, a kulturális támogatások területén megjelentek az EU saját prioritásai és a sokszor emlegetett szubszidiaritás fogalmát sem pusztán a tagállamok és a közös-

ségi intézmények közötti hatáskör megosztásra érthetjük már. Ebben az Unióban már kifejezetten fontos kérdés, hogyan tudnak a polgárok részt venni az integráció intézményeinek működtetésében és ellenőrzésében (demokratikus deficit), illetve létezik-e olyan európai identitás, amely a politikai együttműködés társadalmi alapja lehet. A nemzeti kisebbségek helyzete minden európai országban kényes kérdés: a kisebbségeknek biztosított külön jogok azért jelennek meg, mert a modern nemzetállamban is biztosítani kell a nemzeti többség kulturális, politikai dominanciájával szemben a más nemzeti identitással rendelkező polgárok emberi jogait. A kérdés mindig csak az, hogy ezt a védelmet megadja-e az állam és milyen mértékig adja meg. Az EU-ban a politikai integráció egyik fontos problémája, mi lehet ennek a „nemzetekfeletti” integrációnak az alapja: a tagállamok együttműködése, a polgárok közössége vagy valami köztes struktúra, amely a nemzetállami entitást, a regionális érdekeket és a nemzeti közösségeket is figyelembe veszi. A jelenlegi állás szerint e tekintetben csak elméleti véleményekre építhetünk, a politikai közbeszédben csak homályos szlogenek szintjén jelennek meg ezek a problémák.

Érthető tehát, hogy a kötet első tanulmányai éppen ezért az identitás és az európai egység kérdéseivel foglalkoznak. Kaltenbach Jenő felhívja a figyelmet, hogy az identitással kapcsolatos jogi szabályozás nemcsak a közösségi jog, de a belső jog szintjén is komoly nehézségekkel jár. Éles viták zajlanak az ún. hagyományos vagy őshonos és a bevándorló kisebbségek közötti különbségtétel indokoltságáról. A szabályozandó jogterület érzékenysége nyilvánvaló. A közösségi jogban legfeljebb bizonyos útmutatást nyújtó irányelvek megfogalmazására lenne mód, de a tényleges jogokat az államok tudják egyedül garantálni a kisebbségeknek. Ezért, a szerző véleménye szerint is kettős, EU-szintű és nemzetállami szintű szabályozásra egyaránt szükség lehet. Bayer József az európai identitás és a nemzetállamok kapcsolatáról fejti ki véleményét. Fontos szempont, hogy a nemzetállami lét alapja természetesen egy olyan nemzeti identitás, amely a közös történelmi, kulturális hagyományok alapján forrasztott egybe politikai közösségé egy népet. Ennek alapján az európai identitás klasszikus politikai alapjai meglehetősen hiányosak. Ahogy a szerző megjegyzi, „az európai identitás ma még elsősorban a kulturális különbözőségek kölcsönös elismerésére alapul” és ennek integratív, összetartó ereje bizony kevés az európai tudat kialakulásához. Az európai identitás mindig csak másodlagos szerepet játszik a nemzeti identitás mellett. Ennek ellenére, a szerző helyesen jegyzi meg, hogy az integráció hatással van a plurális identitások kialakulására, a nemzetek feletti identitás megjelenésére és a regionális (állam alatti) identitások megerősödésére. Ezek a változások pedig mindenképp figyelmet érdemelnek.

Eiler Ferenc a német külpolitika történeti elemzésében arra a következtetésre jut, hogy második világháború utáni Németország, mint az európai integráció egyik motorja, saját nemzeti tapasztalatait hajlamos európai politikájában megjeleníteni. Az 1945 után föderatív alapokra helyezett Német Szövetségi Köztársaság valóban

inkább a szorosabb, föderatív fejlődés felé hajló európai együttműködést támogatta, ám abban a kérdésben, hogy egy európai föderáció létrehozása mennyire kívánatos már a német politikai vezetők is megoszlottak. Az elmúlt évtizedek tapasztalata azt sugallja ennek realitása igen csekély.

Hideg Gergely tanulmányában közvélemény kutatási eredményekre alapozva mutatja be milyen összetevőkből áll az európai identitás, mennyire jelentkeznek az ezzel kapcsolatos problémák a szociológiai felmérésekben. A szerző három kérdéskört vizsgált meg: az Európai Bizottság viszonyát a nemzeti és európai identitás kérdéséhez; a rasszizmus és a bevándorlás kérdését az EU-ban, közvélemény-kutatásokra alapozva; valamint a nemzeti és etnikai kisebbségek viszonyát az európai integrációhoz. A nemzeti identitás és európai identitás vizsgálatában a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az Európai Bizottság közvélemény-kutatásait végző Eurobarometer csak a hivatalos nyelveken küldi ki kérdőíveit és az identitással kapcsolatban feltett kérdések csak a többségi nemzet vs. európai identitás (pl. francia vagy európai) kettőségét érintik. A plurális identitást vállalókra éppúgy nem alkalmas ez a kérdés, mint a nemzeti kisebbségek tagjai számára. A tanulmány mindenképpen érdekes következtetésekre jut a befogadás, a nemzeti identitás európai megnyilvánulásaival kapcsolatban.

A tanulmányok első része viszonylag koherens képet ad az identitással kapcsolatos problémákról az európai integráció keretében, mindenekelőtt a tagállamok, az EU és a kisebbségek hármasszisztemét érintve.

A tanulmánykötet második része azonban már nehezen értelmezhető az eredeti célkitűzés fényében. Nehéz elképzelni mi lehetett a szerkesztők célja a témához olykor még lazán sem kapcsolódó empirikus nyelvészeti tanulmányoknak ebben a kötetben való megjelentetésével. Gyaníthatóan a korábbi konferencia anyaga eleve meghatározta ezt, ám az eredeti cím „Az Európai Unió és a nemzeti kisebbségek” egészen más tematikát sugall. A szerkesztői szabadság ebben az esetben úgy tűnik felülírta a tudományos következetességet. Amennyiben ettől a hiányosságtól eltekintünk, a nyelvészeti tanulmányok önmagukban megállják a helyüket. Bartha Csilla remek elemzése a nemzeti identitás szociolingvisztikai értelmezéséről éppúgy figyelemre méltó, mint Borbély Anna magyarországi kisebbségek nyelvválasztásáról tartott előadása vagy Erb Mária elemzése a nyelvcsere problémájáról egy német közösség esetében.

A konferencia és a kötet záró tanulmánya Tóth Ágnes és Vékás János „Migráció és modernizáció” címmel közölt elemzése a népszámlálási és területi statisztikai adatok összekapcsolásán alapuló próbálkozás olyan módszertani eljárások kidolgozására, amelyek alkalmazásával mérhetőbbé válna a migrációnak a nemzeti-etnikai identitás szerkezetére gyakorolt hatása. Itt ismételtén a témaválasztás tűnik problematikusnak, ez a szöveg gyakorlatilag egy harmadik témakört feltételez, csak erőltetetten lehetne az előtte lévő tanulmányok témáihoz kapcsolni.

A kritikai észrevételek ellenére elmondható, hogy a kötet minden szövege önmagában megállja a helyét, eredeti megközelítéseket tükröznek, mégha a kritikus olvasóban marad is némi csalódottság a kötet címében keltett – meglehetősen túlzott – várakozások miatt.